

'dat de kerken onder geen beding op dit punt zouden kunnen toegeven en zich door de Duitse overheid zouden kunnen laten voorschrijven wat zij al of niet mochten afkondigen. Dat zeker het Episcopaat maar ook evenzeer de protestantse kerken hier niet mochten en konden toegeven. Dat ik niet wist of de Duitse instanties nu de kerkstrijd in Nederland wilden laten ontbranden, maar dat ik dit zeer betreuenswaardig zou vinden . . . Dat het nu gold een zuiver principiële zaak en dat noch ik, noch anderen in de Kerk daarbij voor dreiging zouden zwichten, niet voor gevangenis of erger'¹ –

en niet alleen werd hij niet gearresteerd, maar er werd met aandacht naar hem geluisterd! Door zijn medewerkers op zijn bureau werd Gravemeyer met gejuich ontvangen.

Het overleg in het Convent der Kerken leidde tot de conclusie dat men er verstandig aan deed, de Duitsers niet te tarten door de kanselafkondiging te laten doorgaan op 22 maart. Een kort uitstel kon geen kwaad. Het Episcopaat sloot zich hierbij aan. Van dat uitstel werd gebruik gemaakt om gemeenschappelijk bij Seyss-Inquart te protesteren tegen de jegens Gravemeyer geuite dreigementen en om de *Reichskommissar* zwart op wit te doen weten dat de kerken geen inmenging duldden in de dienst: '*Durch Eingreifen in diese Angelegenheit würde*', zo werd opgemerkt, '*die besetzende Macht den Kirchenkampf in den Niederlanden entfesseln*.'²

Juist die 'kerkstrijd' moest Seyss-Inquart uit de weg gaan. Hij liet verder ingrijpen achterwege.

Het Convent der Kerken zette door. Met het Episcopaat werd afgesproken dat op zondag 19 april in alle kerken een getuigenis zou worden voorgelezen. De bisschoppen gaven dit getuigenis de vorm van een herderlijke brief³ die nagenoeg geheel gewijd was aan de Nederlandse Arbeidsdienst, maar die begon met het jegens de gelovigen uitspreken van

'grote bezorgdheid . . . over de gang van zaken in ons land, met name over de wijze waarop drie grondslagen van ons volksleven: de gerechtigheid, de barmhartigheid en de vrijheid van geweten en overtuiging, die verankerd liggen in het christelijk geloof, zijn en worden aangetast.

U is bekend de rechteloosheid, de ombarmhartigheid tegenover het Joodse volksdeel en het opdringen van een, recht tegen het Evangelie ingaande, nationaal-socialistische levens- en wereldbeschouwing.

Steeds moeilijker wordt het voor de Kerk, haar zegenrijke werkzaamheid uit te oefenen, waarbij door velen het offer van hun vrijheid wordt gebracht.

¹ A.v.: 'Verslag' (16 maart 1942) in a.v., p. 81. ² Brief, 7 april 1942, van het Convent der Kerken aan Seyss-Inquart (a.v., p. 81-82). ³ Tekst in Stokman: *Het verzet van de Nederlandse bisschoppen*, p. 236-38.